

<https://www.printo.it/pediatric-rheumatology/SE/intro>

Juvenil Idiopatisk Artrit (JIA)

3. DIAGNOS OCH BEHANDLING

3.1 Vilka blodprover behöver man ta?

Då man ställer diagnosen kan, utöver ögon- och ledundersökning, vissa blodprover vara till hjälp för att kunna bedöma vilken form av JIA barnet har och för att ta reda på vilka barn som har ökad risk för komplikationer, såsom kronisk uveit.

Reumatisk faktor (RF) är ett laboratorieprov som mäter en autoantikropp som, om den är positiv och kvarstår förhöjd, talar för RF-positiv juvenil polyartrit.

Antinukleära antikroppar (ANA) påvisas ofta hos barn med oligoartikulär JIA med tidig debut. Dessa barn har högre risk att utveckla kronisk uveit och ska alltid remitteras till ögonläkare för regelbundna täta kontroller. Vävnadsypen HLA-B27 brukar kunna påvisas hos nära 80 % av barn med entesitrelaterad artrit. Även 10 - 15% av personer i en svensk normalbefolkning är HLA-B27 positiva

Andra prover som sänka (SR) eller C-reaktivt protein (CRP), kan vara värdefulla mått på generell inflammation. Dock baseras beslut om både diagnos och behandling utifrån kliniska fynd och inte på resultatet av blodprov.

Beroende på behandling, kan det behövas regelbunden provtagning (blodstatus, leverprover, urinprover) för att utesluta biverkningar.

Ledinflammationen bedöms oftast genom klinisk undersökning men ibland kan ultraljudsundersökning användas som komplement. Röntgen eller undersökning med magnetkamera kan i vissa fall vara användbart för att undersöka om det finns påverkan på skelett och brosk.

3.2 Hur behandlas JIA?

Det finns ingen behandling som botar JIA. Syftet med behandlingen vid alla JIA-former är att minska smärtan, tröttheten och stelheten, förhindra ben- och brosknedbrytning, minimera felställningar och bibehålla god rörlighet och normal tillväxt. Under de sista 20 åren har det skett en enorm utveckling av behandlingen vid JIA, med introduktion av så kallade biologiska läkemedel. En del barn kan ha behandlingsresistent sjukdom, vilket betyder att sjukdomen är aktiv trots behandling. Det finns vissa riktlinjer inför val av behandling, men behandlingen måste alltid anpassas till det enskilda barnet. Föräldrarnas medverkan är viktig vid ställningstagande till behandling. I behandlingen ingår läkemedel som hämmar systemisk och/eller lokal ledinflammation och rehabiliteringsåtgärder för att bibehålla ledfunktion och förhindra destruktion och felställningar. Behandlingen är komplex och kan kräva samarbete mellan flera specialiteter (barnreumatolog, fysioterapeut, arbetsterapeut, psykolog, ögonläkare, bettfysiolog, barnortoped). I följande stycke beskrivs nuvarande behandlingsstrategier för JIA. Mer information om specifika läkemedel finns i stycket "Läkemedel".

COX-hämmare (NSAID preparat, Icke steroida antiinflammatoriska läkemedel)

COX-hämmare har traditionellt sett varit basbehandlingen vid alla former av JIA och andra barnreumatiska sjukdomar. De är symtomlindrande antiinflammatoriska och febernedsättande läkemedel. Med symtomlindrande menas att de inte kan bota sjukdomen men kan lindra symtom som beror på inflammation. De vanligaste preparaten är naproxen och ibuprofen. Salicylsyra som är ett billigt alternativ, används inte idag på grund av risken för biverkningar. COX-hämmare brukar tolereras väl, men magkatarr är relativt vanligt. Ibland fungerar en viss COX-hämmare bättre än en annan. Optimal effekt vid ledinflammation uppnås först efter några veckors regelbunden behandling.

Ledinjektioner

Ledinjektioner används för att få kontroll på ledinflammationen, minska smärtan och återfå rörlighet. Man injicerar då långtidsverkande kortikosteroider (kortison). Lederspan (triamcynolone hexacetonide) väljs oftast på grund av dess långvariga effekt, och minimala påverkan

på övriga kroppen. Ledinjektioner kan vara den enda behandlingen som behövs vid juvenil oligoartrit. Övriga JIA-former kräver ofta ytterligare terapi. Ledinjektionerna kan behöva upprepas flera gånger i samma led, men fler än 3–4 injektioner per år i samma led rekommenderas som regel inte. Injektionen ges i lokalbedövning, lustgas eller under full narkos, beroende på barnets ålder och drabbade leder. Ledinjektioner används som komplement till annan behandling för att få kontroll på inflammationen, smärtan och stelheten.

Sjukdomsmodifierande antireumatiska läkemedel (DMARD)

Andra läkemedel kan behövas om inflammationen inte är under kontroll trots behandling med COX-hämmare och kortisoninjektioner. Barnet står då oftast kvar på COX-hämmare och nästa läkemedel läggs till. Det kan ta veckor eller månad innan effekten av DMARDs märks. Nedan listas de vanligaste DMARD-preparaten:

Metotrexat

Metotrexat är förstahandsvalet efter COX-hämmare och kortisoninjektioner för barn med JIA. Många studier har visat på bra effekt och säkerhet under flera års användning. Läkemedlet doseras per kvadratmeter kroppsytta och ges antingen som tabletter eller som injektion under huden (subkutant) en gång per vecka. Därför är metotrexat en vanlig behandling för barn med JIA, framför allt vid polyartrikulär JIA och har god effekt hos de flesta. Man vet inte den exakta verkningsmekanismen för metotrexat, men preparatet har anti-inflammatorisk effekt och hos en del patienter kan det också bromsa sjukdomsutvecklingen och till och med få sjukdomen i remission. Metotrexat tolereras ofta väl, men magbesvär och förhöjda levervärden är de vanligaste biverkningarna. Vid behandling med metotrexat måste blodprover kontrolleras regelbundet under hela behandlingstiden. Metotrexat är godkänt för behandling av JIA i många länder över hela världen. Man rekommenderar att metotrexat kombineras med folsyra, ett vitamin som minskar risken för biverkningar, framför allt på leverfunktion.

Leflunomid

Leflunomid är ett alternativ till Metotrexat, speciellt till barn som inte tolererar Metotrexat. Leflunomid tas i tablettform och har visat god effekt i JIA studier. Det har dock fler och allvarigare biverkningar än

metotrexat. Leflunomid används inte i Sverige

Salazopyrin och ciklosporin

Andra icke-biologiska läkemedel, såsom salazopyrin, har också visat effekt vid JIA men används inte lika ofta som metotrexat. Erfarenheten av salazopyrin vid JIA är mer begränsad. Det har inte utförts några större studier av effekten av andra potentiellt användbara läkemedel såsom ciklosporin. Salazopyrin och ciklosporin används mer sällan idag, speciellt i länder med god tillgång på biologiska läkemedel. Ciklosporin används framför allt tillsammans med kortikosteroider vid behandling av makrofagaktiverande syndrom (MAS). MAS är en allvarlig och möjligt livshotande komplikation som kan drabba barn med systemisk JIA.

Kortikosteroider (kortison)

Kortikosteroider är det mest effektiva anti-inflammatoriska läkemedlet, men användningen begränsas av dess biverkningar, speciellt vid långtidsanvändning då benskörhet (osteoporos) och tillväxthämning kan uppträda. Kortikosteroider är ändå en värdefull och nödvändig behandling vid systemiska symtom som inte svara på annan behandling och vid livshotande inflammatoriska sjukdomstillstånd. Kortikosteroider kan också användas överbryggande för att hålla akut sjukdom under kontroll i väntan på effekt av insatt DMARD eller biologiskt läkemedel. Lokala kortikosteroider (ögondroppar) används i behandlingen av uveit. I allvarligare fall kan kortisoninjektioner direkt in i ögat behövas eller som intravenös infusion.

Biologiska läkemedel

Nya möjligheter öppnade sig i och med introduktionen av biologiska läkemedel för 20 år sedan. De är till skillnad mot DMARD riktade mot ett specifikt protein såsom tumor necrosis factor (TNF), interleukin 1 (IL-1) eller interleukin 6 (IL-6). Biologiska läkemedel har i studier påvisats ha effekt vid behandling av JIA och allt fler preparat får indikationen JIA

Anti-TNF- läkemedel

Anti-TNF-läkemedel blockerar selektivt TNF (tumor necrosis factor), en molekyl som har stor roll vid uppkomst av inflammation. TNF-blockerare används ensamma eller i kombination med metotrexat och är mycket effektiva hos de flesta patienterna. Effekten är relativt snabbt

insättande och biverkningarna har hittills visat sig vara få även vid lång tids användning. Det finns flera olika typer av TNF-blockerare, och de skiljer sig i hur de blockerar molekylen men också hur ofta de doseras. Till exempel, etanercept ges som subkutan injektion 1 eller 2 gånger i veckan, adalimumab ges subkutant var 14e dag, och infliximab ges som månatliga intravenösa infusioner. Det finns andra TNF-blockerare som golimumab och certolizumab som har studerats hos vuxna men inte lika väl hos barn.

Anti-TNF-behandling ges vid de flesta former av JIA, oftare vid polyartrit än vid oligoartrit. Effekten är sämre vid systemisk JIA där andra biologiska läkemedel såsom anti-IL-1 (anakinra och canakinumab) eller anti-IL-6 (tocilizumab) har bättre effekt. TNF-blockerare används ensamma eller i kombination med metotrexat. Liksom andra antireumatiska läkemedel ges de under noggrann medicinsk kontroll.

Anti-CTL4 Ig ((abatacept)

Abatacept är ett biologiskt läkemedel som blockerar funktionen hos de vita blodkroppar som kallas T-lymfocyter (T-celler). Läkemedlet används till patienter med polyartrit som inte svarat på metotrexat eller annan biologisk behandling.

Anti-interleukin 1 (anakinra och canakinumab) och anti-interleukin 6 (tocilizumab)

Dessa biologiska läkemedel är speciellt användbara vid behandling av systemisk JIA. Tidigare startade man med kortikosteroider vid behandling av systemisk JIA, men idag är anakinra som regel förstahandsval. Kortikosteroider är effektiva men har många biverkningar. Vid allvarlig systemisk JIA startar man behandling med kortison i hög dos för att sedan lägga till interleukinhämmare.. Hos en del barn med systemisk JIA kan de systemiska symptomen försvinna spontant men artritsjukdomen kvarstå. I dessa fall kan metotrexat antingen ensamt eller i kombination med anti-TNF (eller abatacept) ges. Tocilizumab används både för systemisk och polyartikulär JIA.

Andra kompletterande behandlingar

Fysioterapi (sjukgymnastik) och arbetsterapi

Paramedicinska insatser är en mycket viktig del vid behandling av JIA. Det är viktigt att uppmuntra till regelbunden fysisk aktivitet för att

förbättra och behålla god funktion och styrka i leder och muskler. Bedömning hos fysioterapeut och arbetsterapeut bör övervägas tidigt i sjukdomsförloppet.

Ortoped- och handkirurgi

Indikation för ortopedisk kirurgi har minskat påtagligt de sista decennierna. I sällsynta fall finns indikation för proteskirurgi (höfter, knäleder) eller steloperation (fotled) för att minska smärta vid benbrosk nedbrytning. I mycket sällsynta fall kan också kirurgisk korrektion behövas vid svåra kontrakturer.

3.3 Komplementära terapier

Det finns många komplementära eller alternativa behandlingar tillgängliga vilket kan vara förvirrande för barnet och dess föräldrar. Tänk noga igenom riskerna och fördelarna med att pröva dessa behandlingar eftersom det saknas bevisad nytta och de kan vara kostsamma både vad gäller tid, pengar och risk för barnet. Om du ändå vill pröva kompletterande och alternativa terapier så diskutera dessa alternativ med din barnreumatolog. Vissa behandlingar kan interagera med läkemedel barnet får. Det är mycket viktigt att inte sluta ta föreskrivna mediciner. När läkemedel såsom kortikosteroider behövs för att hålla sjukdomen under kontroll, kan det vara farligt att sluta ta dem om sjukdomen fortfarande är aktiv. De flesta läkare kommer inte vara emot alternativa terapier, förutsatt att du följer medicinska råd.

3.4 När ska man börja med behandlingen?

Idag finns internationella och nationella rekommendationer som vägleder läkare och familjer att välja behandling.

Internationella rekommendationer har nyligen utfärdats av American College of Rheumatology (ACR, www.rheumatology.org). I Europa arbetar Paediatric Rheumatology European Society (PRES, www.pres.org.uk) kontinuerligt med att utarbeta behandlingsriktlinjer. Enligt dessa rekommendationer så bör barn med en mindre allvarlig sjukdom (få leder drabbade) i första hand behandlas med COX-hämmare och kortisoninjektioner.

Vid svårare JIA (flera drabbade leder) så rekommenderas behandling med metotrexat och om detta inte är tillräckligt, ges ett biologiskt

läkemedel (i första hand anti-TNF i kombination med metotrexat). För barn som är inte får tillräcklig effekt eller har biverkningar av behandling med metotrexat eller biologiska medel så kan man byta till ett annat biologiskt läkemedel

3.5 Vad säger lagstiftningen och vilka godkända indikationer finns för antireumatisk läkemedelsbehandling till barn?

Framtida utveckling?

Fram till för 20 år sedan var inga av de läkemedel som används för behandling av JIA testade på barn. Detta innebar att läkarna ordinerade läkemedel baserat på studier hos vuxna patienter och på personlig erfarenhet.

Tidigare var det svårt att göra läkemedelsstudier på barn med JIA och andra barnsjukdomar på grund av svårigheter att finansiera dessa studier och det ekonomiska intresset från läkemedelsindustrin var bristfälligt. Situationen förändrades dramatiskt 2002 efter införandet av "Best Pharmaceuticals for Children Act" i USA och en särskild lagstiftning för utveckling av pediatrika läkemedel (pediatrika förordningen) i EU 2007. Dessa initiativ har tvingat läkemedelsföretag att även studera läkemedel som ges till barn.

Dessa initiativ i USA och EU har tillsammans med två stora nätverk, Pediatrika Rheumatology International Trials Organisation (PRINTO, www.printo.it) som förenar mer än 50 länder över hela världen och Pediatrika Rheumatologi Collaborative Study Group (PRCSG, www.prcsg.org) i Nordamerika, haft en positiv inverkan på utvecklingen inom barnreumatologi, särskilt när det gäller utvecklingen av nya behandlingar för barn med JIA. Hundratals barn med JIA som behandlats på PRINTO eller PRCSG centra runt om i världen har deltagit i dessa kliniska prövningar. Ibland kräver deltagande i dessa studier användning av placebo (en tablett eller infusion utan aktiv substans) för att kunna vara säker på att det är studieläkemedlet som gör nytta och för att kunna studera eventuella biverkningar.

Tack vare denna betydelsefulla forskning så blir allt fler läkemedel godkända för behandling vid JIA. Detta innebär att tillsynsmyndigheterna, såsom Food and Drug Administration (FDA), Europeiska läkemedelsmyndigheten (EMA) och flera nationella myndigheter, har sammanställt vetenskapliga resultat från kliniska prövningar vilket gör det möjligt för läkemedelsföretagen att utöka

indikationen för sina produkter som effektiva och säkra för barn. Listan av läkemedel som särskilt godkänts för JIA inkluderar metotrexat, etanercept, adalimumab, abatacept, golimumab, tocilizumab och canakinumab.

Flera andra läkemedel studeras för närvarande så ditt barn kan bli ombedd av hans/hennes läkare att delta i sådana studier.

Det finns andra läkemedel som inte är formellt godkänts för användning vid JIA såsom de flesta icke-steroida antiinflammatoriska läkemedlen, azatioprin, ciklosporin, anakinra, infliximab, certolizumab och kinashämmare. Dessa läkemedel kan användas även utan en godkänd pediatrik indikation (så kallad off-label användning) och kan ändå komma ifråga om det inte finns andra tillgängliga behandlingar.

3.6 Vilka är de vanligaste biverkningarna av behandlingen?

De läkemedel som används vid behandling av JIA tolereras oftast väl. Magbesvär är den vanligaste biverkan av COX-hämmare, som därför bör tas tillsammans med mat. COX-hämmare kan orsaka en ökning av leverenzym, men detta är relativt ovanligt.

Metotrexat tolereras också väl. Magbesvär, som illamående och kräkningar, är vanliga. En annan biverkan är leverpåverkan och det är därför viktigt att följa leverenzym med regelbunden provtagning. En eventuell ökning av leverenzym, normaliseras som regel om man hoppar över en eller ett par doser eller om dosen sänks. Genom att ta folsyra minskar man risken för leverpåverkan.

Överkänslighetsreaktioner mot metotrexat är sällsynta.

Salazopyrin tolereras väl. De vanligaste biverkningarna är hudutslag, magbesvär, förhöjda leverenzym (leverpåverkan) och leukopeni (sänkning av vita blodkroppar vilket kan leda till ökad risk för infektioner). Liksom för metotrexat, behövs därför regelbunden blodprovstagning.

Långvarig användning av kortikosteroider i hög dosering ger alltid biverkningar. Exempel på biverkningar är minskad tillväxt, omfördelning av kroppsfettet, psykiska biverkningar och osteoporos. Kortikosteroider i hög dos ger en markant ökad aptit, vilket i sin tur kan leda till fetma. Det är därför viktigt att uppmuntra barn att äta mat som kan tillfredsställa deras aptit utan att öka kaloriintaget. Ofta märker man de psykiska biverkningarna genom humörsvängningar, nedstämdhet och sömnsvårigheter.

Biologiska läkemedel tolereras oftast väl. Patienterna bör följas upp noggrant med avseende på eventuell ökad förekomst av infektioner eller andra biverkningar. De läkemedel som för närvarande används för JIA har använts under cirka 20 år och erfarenhet har byggts upp successivt genom kliniska prövningar. Av dessa skäl finns det nu flera JIA register för att följa upp barn på biologisk behandling på nationell (t.ex. Sverige, Tyskland, Storbritannien, USA) och internationell nivå (t.ex. Pharmachild, som är ett projekt som drivs av PRINTO och PRES) med syftet att noga följa barn med JIA och för att se om biverkningar kan uppstå på lång sikt.

3.7 Hur länge ska behandlingen pågå?

Behandlingen ska pågå så länge sjukdomsaktivitet finns. Sjukdomens varaktighet är oförutsägbar, men i vissa fall sker spontant tillfrisknande (remission) efter en tid som kan ta några få till många år. Förloppet vid JIA kännetecknas av periodiskt återkommande remissioner och skov, med behov av läkemedelsjusteringar. Helt utsättande av behandling övervägs först efter en längre tids symtomfrihet (6–12 månader eller längre). Det finns tyvärr ingen markör som ger information om risken för återinsjuknande efter läkemedelsutsättning. Läkare brukar fortsätta kontrollera barn med JIA tills de blir vuxna, även om artritsjukdomen är inaktiv.

3.8 Hur ofta och hur länge skall ögonundersökning (undersökning med spaltlampa) göras?

Hos barn i riskzonen (särskilt för ANA-positiva) görs ögonundersökning med spaltlampa inledningsvis var tredje månad. De som har utvecklat uveit kontrolleras oftare allt beroende på svårighetsgraden av ögoninflammationen.

Risken för att utveckla uveit minskar med tiden. Men uveit kan också utvecklas många år efter debut av artritsjukdomen.

Ögonundersökningarna bör därför fortsätta regelbundet under många år, även om ledsjukdomen är i remission.

Akut uveit, förekommer framför allt hos barn med entesitrelaterad artrit och den ger symtom (röda ögon, ögonsmärta och ljuskänslighet). Om barnet klagar över ont i ögonen och är ljuskänsligt så krävs snabb remiss till ögonläkare. Till skillnad från kronisk uveit så finns det inget

behov av undersökning med spaltlampa för tidig diagnos.

3.9 Hur ser utvecklingen (prognosen) ut på längre sikt för JIA?

Prognosen för JIA har förbättrats betydligt under åren, men den beror fortfarande på svårighetsgrad, vilken form av JIA barnet har och på tidig och korrekt insatt behandling. Det pågår forskning för att utveckla nya läkemedel och även för att göra behandling tillgänglig för alla barn. Sammantaget är ca 40% av barnen utan medicinering och utan symtom (remission) efter 8–10 år från sjukdomsdebut. Den största chansen till remission ses vid oligoartikulär JIA och systemisk JIA. Prognosen varierar vid systemisk JIA. Ungefär hälften av barnen har få tecken på artrit och sjukdomen kännetecknas främst av periodiska sjukdomsskov. Dessa barn har ofta en god prognos eftersom sjukdomen ofta går över utan långvarig behandling. Hos övriga barn kännetecknas sjukdomen av kvarvarande artrit medan de systemiska symtomen tenderar att försvinna med åren. Svårbehandlad artrit med risk för ledsador kan utvecklas i denna undergrupp av patienter. Slutligen, kvarstår systemiska symtom hos en liten del av patienterna, tillsammans med ledengagemang. Dessa patienter har den sämsta prognosen och kan utveckla amyloidos, en allvarlig komplikation som kräver immunsuppressiv behandling. Utvecklandet av biologiska läkemedel med anti-IL-6 (tocilizumab) och anti-IL-1 (anakinra och canakinumab) kommer förmodligen att avsevärt förbättra den långsiktiga prognosen för dessa barn.

Ungdomar med RF-positiv polyartikulär JIA har ofta en fortskridande sjukdom som kan leda till ledskada. Denna form är barndomens motsvarighet till reumatoid faktor (RF)-positiv reumatoid artrit (RA) hos vuxna.

RF-negativ polyartikulär JIA är komplex, både vad gäller symtom och prognos. Men prognosen är bättre än för RF-positiv polyartikulär JIA då endast omkring en fjärdedel av patienterna utvecklar ledsador.

Prognosen för oligoartikulär JIA är ofta god, speciellt om sjukdomen fortsätter att vara begränsad till ett fåtal leder. För barn där oligoartriten utvidgas till fler än 5 drabbade leder (utvidgad oligoartrit) så är prognosen liknande den för patienter med polyartikulär RF-negativ JIA.

Många patienter med juvenil psoriasisartrit har en sjukdom som liknar oligoartikulär JIA, medan andra liknar vuxen psoriasisartrit.

Entesitrelaterad artrit har också en varierande prognos. Hos vissa barn går sjukdomen spontant i remission, medan hos andra utvecklas sjukdomen till att innefatta sakroiliacalederna.

För närvarande finns det inga tillförlitliga markörer varken kliniska eller labmässiga som kan förutsäga vilka barn som kommer att ha sämre prognos. Sådana markörer skulle vara av stor klinisk betydelse eftersom de skulle göra det möjligt att identifiera barn som borde erbjudas mer aggressiv behandling redan från sjukdomsdebut. Forskning pågår för att hitta laboriemarkörer som att förutsäga lämplig tidpunkt för läkemedelsutsättning.

3.10 Och hur ser prognosen ut för uveit?

Uveit som inte behandlas kan leda till mycket allvarliga komplikationer, såsom grumlighet av ögats lins (katarakt), förhöjt ögontryck (glaukom) och blindhet. Men om behandling sätts in tidigt så avklingar inflammationen oftast med ögondroppar som dämpar inflammationen och vidgar pupillerna. Om inflammationen inte försvinner med ögondroppar så kan metotrexat och/eller biologisk behandling behövas. Behandlingssvaret varierar från barn till barn och de studier som gjorts är små varför det varit svårt att enas om tydliga riktlinjer för bästa valet för behandling vid svår uveit. Nyligen har svenska riktlinjer tagits fram som stöd till ögonläkare och barnreumatologer. Tidig diagnos är den enskilt viktigaste faktorn för förbättrad prognos. Grå starr kan också vara en följd av långtidsbehandling med kortikosteroider